

ÚJ KÖNYVEK

A kockás füzetektől a képzelt gazdagságig.

Recenzió Madarász Aladár Képzelt gazdagságunk szétolvad (Osiris Kiadó, Budapest, 2026) tanulmánykötetéről

FERTŐ IMRE*

A recenzió Madarász Aladár Képzelt gazdagságunk szétolvad című tanulmánykötetét elemzi. Amellett érvel, hogy Madarász munkásságának középpontjában a közgazdasági fogalmak, metaforák és elméleti hagyományok történeti rétegzettségének feltárása áll. A merkantilizmus, a láthatatlan kéz, a pénzügyi buborékok, a közhitel, Ricardo, a komparatív előnyök, a vállalkozó és a kapitalizmus fogalomtörténeti elemzései azt mutatják, hogy a közgazdaságtan nem pusztán modellekből, hanem nyelvből, emlékezetből és intézményi kontextusokból épül fel. A kötet legfontosabb tanulsága, hogy a történeti tudatosság nem mellékes műveltségi elem, hanem a közgazdaságtan önkritikájának nélkülözhetetlen feltétele. A szöveg ezért egyszerre könyvismertetés, intellektuális portré és módszertani vallomás: azt hangsúlyozza, hogy Madarász filológiai aprólékossága, iróniája és szkeptikus humanizmusa ma is érvényes mintát kínál a társadalomtudományi gondolkodás számára, különösen a válságok és fogalmi bizonytalanságok korában is aktuális marad.

Journal of Economic Literature (JEL) kódok: B10, B11, B12, B15, B31, B40, N01

Kulcsszavak: közgazdasági eszmetörténet; fogalomtörténet; politikai gazdaságtan; pénzügyi buborékok; láthatatlan kéz; Ricardo; Schumpeter; történeti rekonstrukció; közgazdaságtani önreflexió

* Fertő Imre főigazgató, ELTE Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3742-5964> E-mail: ferto.imre@krtk.elte.hu

A kézirat 2026. augusztus 24-én érkezett a Külgazdaság szerkesztőségébe.

<https://doi.org/10.47630/KULG.2026.70.7-8.102>

Abstract
BOOK REVIEW

From chequered exercise books to imagined wealth.

A review of Aladár Madarász's collection of essays, *Our Imagined Wealth Melts Away* (Osiris Publishing, Budapest, 2026)

IMRE FERTŐ

This review argues that Aladár Madarász's collection of essays, *Our Imagined Wealth Melts Away*, shows that economics rests not merely on models, but on language, memory and institutional contexts. Its central focus is the historical stratification of economic concepts, metaphors and theoretical traditions. Madarász's analyses of mercantilism, the invisible hand, financial bubbles, public debt, Ricardo, comparative advantages, the entrepreneur and capitalism make this point clear. The volume's key lesson is that historical awareness is not merely general knowledge, but an indispensable prerequisite for self-criticism in economics. The text is therefore at once a book review, an intellectual portrait and a methodological manifesto: it emphasises that Madarász's philological meticulousness, irony and sceptical humanism offer a model for social scientific thought that remains valid today, particularly in an age of crises and conceptual uncertainties.

Journal of Economic Literature (JEL) codes: B10, B11, B12, B15, B31, B40, N01.

Keywords: history of economic thought; history of concepts; political economy; financial bubbles; the invisible hand; Ricardo; Schumpeter; historical reconstruction; self-reflection in economics.

Vannak könyvek, amelyeket az ember úgy vesz kézbe, mint szakmai tárgyakat. Megnézi a címet, a tartalomjegyzéket, a szerzői nevet, mérlegeli a kötet helyét a szakirodalomban, aztán megpróbálja megállapítani, mit ad hozzá a tudomány adott területéhez. És vannak könyvek, amelyeket nem lehet ilyen távolságtartással olvasni, mert már az első lapok előtt megszólal bennünk valami korábbi hang: egy előadás emléke, egy folyosói beszélgetés, egy gesztus, egy régi mondat, amelyről csak utólag derül ki, hogy sokkal mélyebben beépült a gondolkodásunkba, mint akkor hittük. Madarász Aladár *Képzelt gazdagságunk szétolvad* című tanulmánykötete számomra ilyen könyv.

Nem tudok úgy írni róla, mintha kívülről nézném. Madarász Aladár nekem nem egyszerűen fontos magyar eszmetörténész, nem pusztán a közgazdasági gondolkodás történetének legműveltebb és legeredetibb hazai kutatója, hanem egykori tanár, későbbi kolléga, s bizonyos értelemben szellemi beavató. Ez a szó talán patetikusként hangzik, de nehezen talállok pontosabbat. Aki a nyolcvanas évek végén vagy a kilencvenes évek elején hallgatta őt, az nem egyszerűen közgazdasági elmélettörténetet tanult. Azt tanulta meg, hogyan kell olvasni.

Számomra mindez 1989-hez kötődik. A Rajk László Szakkollégium tagjaiként akkor kértük fel Madarászt egy elmélettörténeti kurzusra. Egy szemeszternek indult, de három év lett belőle. Arisztoteléstől Keynesig haladtunk, vagy inkább bolyongtunk, mert a kurzusnak nem az volt a lényege, hogy gyorsan végigérjünk a kötelező szerzőkön. Madarász órái inkább intellektuális utazások voltak: kitérőkkel, visszatérésekkel, váratlan asszociációkkal, filológiai apróságokkal, amelyekről később derült ki, hogy valójában a lényeghez tartoznak. Előadás közben gyakran nézett bele sűrűn teleírt kockás füzetébe. Ezek a füzetek számunkra legendássá váltak. Nem egyszerű jegyzetfüzetek voltak, hanem egy tudósi habitus látható jelei. Azt üzenték, hogy a gondolkodás nem rögtönzés, nem könnyed impresszió, hanem munka: olvasás, másolás, ellenőrzés, újraolvasás, keresés, kétely.

Ma, amikor a tudományos világban egyre erősebb a gyorsaság kényszere, különösen élesen emlékszem erre a lassúságra. Madarász nem a lassúság kedvéért volt lassú, hanem azért, mert számára a gondolatok története ellenállt a gyors fogyasztásnak. Egy fogalom nem azzal kezdődik, hogy definiáljuk. Egy metafora nem azzal ér véget, hogy tankönyvi jelentést rendelünk hozzá. Egy szerző nem azonos azzal, amit az utókor kanonikus mondataiban megőrzött belőle. Mindezt akkor még inkább éreztük, mint értettük. Később, amikor 1992 októberében az ő segítségével az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének kutatója lettem, és közvetlen közlőről láthattam őt dolgozni, ez az érzés fokozatosan módszertani meggyőződésévé vált.

A *Képzelt gazdagságunk szétolvad* ezért számomra nemcsak tanulmánykötet, hanem visszatekintés egy szellemi iskolára is. Olyan iskolára, amelynek nem volt formalizált tanterve, nem volt deklarált módszertani kiáltványa, de annál erősebb volt a belső erkölce. Ez az erkölcs néhány egyszerű, mégis nehezen követhető szabályból állt. Ne hidd el a túl sima történeteket! Menj vissza a forrásokhoz! Nézd meg, ki, mikor, milyen célból használ egy fogalmat! Gyanakodj a későbbi kanonizációra! Ne gondold, hogy a jelen kérdései automatikusan jobban látják a múltat! És főleg: ne feledd, hogy a közgazdaságtan nemcsak modellekből, hanem nyelvből, metaforákból, vitákból, félreértésekből és emlékezeti rituálékból is áll.

A kötet címe telitalálat. A „képzelt gazdagságunk szétolvad” eredetileg a Déltengeri Társaság 1720-as összeomlásának világából érkezik. Egy pénzügyi buborék ki-pukkanásának pillanatát idézi fel, amikor a részvényesek, spekulánsok és politikusok egyszerre szembesülnek azzal, hogy az imént még valóságosnak hitt gazdagság valójában törekeny várakozásokból, hitelből, bizalomból, önáltatásból és nyelvi ígéretekkel épült. De a mondat a kötet egészére is érvényes. Madarásznál nem csak a pénzügyi buborékok képzelt gazdagsága olvad szét. Szétolvadnak a közgazdaságtan saját magáról

alkotott kényelmes önképei is: a tiszta eredettörténetek, a nagy felfedezőkhöz kötött doktrínák, a tankönyvi metaforák, az „izmusok” magabiztos kategóriái.

Ez a szétolvadás azonban nála nem pusztítás. Nem destruktív gesztus, nem az a célja, hogy mindent relativizáljon, és végül csak romokat hagyjon maga után. Éppen ellenkezőleg: Madarász lebontja a leegyszerűsítő történeteket, hogy gazdagabb történeteket építsen helyükbe. Egy-egy fogalom, amely a tankönyvben halottnak tűnik, nála újra mozogni kezd. A merkantilizmus, a láthatatlan kéz, a buborék, a közhitel, a vállalkozó, a kapitalizmus vagy a komparatív előnyök nem stabil tárgyak, hanem történeti szereplők. Vándorolnak, átalakulnak, új kontextusokba kerülnek, időnként félreértik őket, máskor éppen a félreértések révén válnak termékennyé.

A kötet egyik visszatérő tanulsága, hogy a közgazdaságtan története nem olyan, mint amilyennek a közgazdászok gyakran szeretnék látni. Nem lineáris haladás a homálytól a tisztaságig, a metaforától a matematikáig, a moralizálástól a tudományig. Persze van fejlődés, vannak analitikus tisztázások, vannak elméleti áttörések. De Madarász azt mutatja meg, hogy a közgazdasági tudás ennél sokkal rétegzettebb. A modern elméleti fogalmak mögött régi viták, politikai konfliktusok, irodalmi fordulatok, teológiai maradványok és intézményi tapasztalatok húzódnak meg. A közgazdaságtan akkor érti félre önmagát, amikor ezeket a rétegeket felesleges történeti díszletnek tekinti.

A kötet korai darabjai közül különösen fontosak a merkantilizmusról szóló írások. A merkantilizmus tipikusan olyan fogalom, amelyet mindenki használ, de kevesen szeretnek. Kényelmes, mert egyetlen szóval lehet megnevezni egy hosszú korszak gazdaságpolitikai és gazdaságelméleti törekvéseit. Ugyanakkor veszélyes, mert azt a látszatot kelti, mintha valóban létezett volna egy egységes, jól körülhatárolható merkantilista doktrína, amelyet aztán a laissez faire vagy a klasszikus politikai gazdaságtan meghaladott. Madarász nem egyszerűen új definíciót akar adni. Nem azt mondja, hogy eddig rosszul határoztuk meg a merkantilizmust, most pedig végre pontosan meg kell határozni. Inkább azt kérdezi: hogyan jött létre maga ez a fogalom, kik használták, milyen vitákban, milyen célból, és milyen torzításokat hozott létre?

Ez a kérdésfeltevés Madarász egész munkásságára jellemző. Őt nem az érdekli elsősorban, hogy egy régi szerzőnek „igaza volt-e” a mai közgazdaságtan mércéje szerint. Nem is az, hogy mennyiben tekinthető valamely mai elmélet előfutárának. Sokkal inkább az foglalkoztatja, hogy a maga korában mit jelentett egy állítás, milyen problémára válaszolt, milyen nyelvi és intézményi térben hangzott el. Ezért idegen tőle az a közgazdasági elmélettörténet, amely a múlt szerzőit mai tételek előfutáiraivá egyszerűsíti. Madarász számára Smith nem csak a láthatatlan kéz szerzője, Ricardo nem csak a komparatív előnyök atyja, Schumpeter nem csak a kreatív rom-

bolás névadója. Mindegyikük sokkal bonyolultabb, ellentmondásosabb és érdekesebb annál, mint amit a tankönyvi emlékezet megőriz belőlük.

A „láthatatlan kéz” története talán a legszebb példája ennek a módszernek. A közgazdaságtani közhely szerint Adam Smith láthatatlan keze a piac önszabályozó mechanizmusát fejezi ki. Madarász azonban visszavezeti a metaforát korábbi irodalmi, teológiai és morálfilozófiai kontextusaihoz. A láthatatlan kéz nem Smith laboratóriumában született steril közgazdasági fogalom. Volt előélete, árnyéka, iróniája, sötétebb jelentésrétege. Shakespeare-nél egészen más tónusban jelenik meg, mint a későbbi piacapoloetikában. Smithnél sem pusztán azt jelenti, hogy az önérdék csodálatos módon közjót eredményez. Inkább arra a paradoxonra utal, hogy az emberi cselekvések következményei gyakran eltérnek a szándékoktól. A társadalmi rend nem egyszerűen tervezés eredménye, de nem is puszta természetes harmónia. Történeti folyamat, ellentmondásokkal, mellékhatásokkal, erkölcsi feszültségekkel.

Ezért fontos, hogy Madarász Smitht nem „piaci fundamentalistaként” olvassa. Smith nála a kereskedelmi társadalom paradoxonainak elemzője. Érdeklí, hogyan vezethet a fényűzés politikai szabadsághoz, hogyan alakítja át a gazdasági csere a társadalmi hierarchiákat, hogyan keveredik erkölcs, jog, politika és gazdaság. Smith világa Madarász értelmezésében nem a modern közgazdaságtan előszobája, hanem önálló szellemi univerzum. És éppen ettől válik igazán fontossá a mai közgazdász számára is. Nem azért, mert kész válaszokat ad, hanem mert megtanít másképp kérdezni.

A válságtörténeti tanulmányokban Madarász módszere még látványosabban működik. A 2007–2008-as pénzügyi válság után újra divatba jöttek a régi buborékok. A tulipánmánia, a Mississippi-szédelgés és a Déltengeri Társaság hirtelen ismét aktuális példázatokká váltak. A közgazdaságtan, amely a nagy mérséklődés éveiben sokszor hajlamos volt elhinni, hogy a súlyos pénzügyi válságok korszaka mögöttünk van, újra elővette a történeti emlékezetet. Madarász azonban óvatos ezzel az emlékezetiparral. Nem elégszik meg azzal, hogy a régi buborékokat illusztrációként használja a modern pénzügyi irracionalitáshoz. Ő a buborékokról szóló történetek történetét írja meg.

A tulipánmánia esetében különösen tanulságos, hogyan bontja szét a közismert anekdotákat. A holland tulipánhagymákért fizetett vagyonok történetei, a hagymát véletlenül elfogyasztó matróz legendája, a tömeges örület képei régóta részei a gazdaságtörténeti folklórnak. Madarász azonban megmutatja, hogy e történetek nagy része későbbi moralizáló, pamfletszerű vagy irodalmi forrásokból származik. Ettől még nem érdektelenek, sőt éppen ezért érdekesek. Nem feltétlenül azt árulják el, pontosan mi történt Hollandiában 1636–1637-ben, hanem azt, hogyan akartak ké-

sőbbi korok beszélni a spekulációról, a kapzsiságról, a társadalmi fertőzésről és a pénzügyi piacok kiszámíthatatlanságáról.

A Deltengeri Társaságról szóló nagy tanulmányok még összetettebb képet adnak. Itt a pénzügyi innováció, az államadósság, a politikai korrupció, a részvénytársaság, a közvélemény és a metaforák története fonódik össze. A buborék nem pusztán árfolyammozgás. Nemcsak gazdasági jelenség, hanem nyelvi és erkölcsi esemény is. Amikor a buborék kipukkan, nem egyszerűen pénzek vesznek el. Bizalmak omlanak össze. A társadalomnak szembe kell néznie azzal, hogy amit gazdagságnak hitt, az részben várakozásokból és szavakból épült. Ezen a ponton a kötet címe különös erővel kezd működni. „Képzelt gazdagságunk szétolvad” – ez nemcsak a 18. századi részvényesek jajkiáltása, hanem minden olyan korszaké, amely túl sokáig hitt saját elméleti vagy pénzügyi konstrukcióinak szilárdságában.

Madarász válságtörténeti írásainak egyik legnagyobb erénye, hogy nem enged a könnyű moralizálásnak. A pénzügyi buborékokról egyszerű volna úgy beszélni, mint mohó emberek ostoba örületéről. Az ilyen magyarázat mindig csábító, mert egyszerre ad erkölcsi elégtételt és értelmezési kényelmet. Madarász viszont azt mutatja meg, hogy a buborékok története ennél bonyolultabb. A várakozások, intézmények, politikai döntések, pénzügyi technikák, nyelvi metaforák és társadalmi vágyak együtt hozzák létre azt a közeget, amelyben a „képzelt gazdagság” valóságosnak tűnik. A tanulság nem az, hogy az emberek irracionálisak. Inkább az, hogy a racionalitás maga is történeti és intézményi körülmények között működik.

Az államadósságról és közhitelről szóló tanulmányban Madarász még világosabban megmutatja, miért nem lehet a gazdasági kérdéseket leválasztani a politikai és erkölcsi rendről. A 18. századi brit vitákban az államadósság egyszerre volt technikai pénzügyi eszköz és a szabadságot fenyegető politikai veszély. Egyesek szerint a közhitel a modern kereskedő állam nélkülözhetetlen alapja, a polgárok kormányzatba vetett bizalmának jele. Mások szerint az adósság korrupcióhoz, függéshez és a politikai szabadság elvesztéséhez vezet. Hume, Smith, Defoe, Bolingbroke vagy Stuart vitái ezért nem egyszerűen történeti kuriózumok. Azt mutatják, hogy a pénzről és adósságról folytatott viták mögött mindig ott áll az a kérdés is: milyen társadalomban akarunk élni, és milyen államot tartunk legitimnek?

A kötet Ricardo-tanulmányai másfajta örömet kínálnak. Ricardo Madarásznál nem márványszobor, hanem eleven, feszültségekkel teli alak: tőzsdeügynök és elméleti rendszeralkotó, gyakorlati pénzember és absztrakt gondolkodó, parlamenti szereplő és levelező vitapartner. A „túl elméleti” Ricardo önjellemzése különösen találó. Madarász nem választja el egymástól a piaci tapasztalatot és az elméleti abszt-

rakciót, hanem éppen a kettő közötti feszültségből bontja ki Ricardo jelentőségét. A recepciótörténet itt is központi. Nemcsak az számít, mit írt Ricardo, hanem az is, hogyan olvasták, mire használták, mikor és miért hivatkoztak rá.

A komparatív előnyök története, a „posztót borért” híres példája pedig szinte detektívtörténété válik. Ki mondta ki először? Ricardo? Torrens? Mások? Van-e értelme egyáltalán ilyen egyszerűen feltenni a prioritás kérdését? Madarász válasza nem az, hogy a nagy név mögött most végre megtaláljuk az igazi felfedezőt. Inkább azt mutatja meg, hogy a tudományos felfedezés maga is társadalmi folyamat. Egy tétel nem pusztán attól válik klasszikussá, hogy valaki először leírja. Kell hozzá későbbi olvasás, vita, leegyszerűsítés, tankönyvi rögzülés, névhez kötés. A tudományos emlékezet nem semleges archívum, hanem aktív rendezőerő.

A vállalkozóról, vállalatról és kapitalizmusról szóló írások a kötetet a 20. századi társadalomtudomány nagy kérdéseihez kapcsolják. A vállalkozó különös szereplő a közgazdaságtanban. A közbeszédben szinte hősi alak: újító, kockáztató, teremtmény. A formális közgazdaságtanban viszont sokáig nehezen volt elhelyezhető. Schumpeter vállalkozója ezért nem a semmiből születik, hanem hosszú fogalomtörténeti előzmények után. Madarász megmutatja, hogy Cantillon, Say, Sombart és Schumpeter vállalkozófogalma között nem egyszerű fejlődési sor van, hanem különböző társadalmi és elméleti problémákra adott válaszok története.

Sombart és Schumpeter kapitalizmuskoncepcióinak tárgyalása különösen kényes terep. Sombart esetében Madarász nem hallgatja el a problematikus, olykor vállalhatatlan mozzanatokat, de nem is intézi el a szerzőt egyetlen erkölcsi ítélettel. Ez a fajta történeti fegyelem ma különösen fontos. Könnyű volna a múlt kényelmetlen szerzőit egyszerűen kiiktatni, vagy ellenkezőleg, a kontextusra hivatkozva felmenteni. Madarász egyik utat sem választja. Megérteni akar, de nem mentegetni. Kritikai távolságot tart, de nem mond le a történeti rekonstrukcióról. Ez a különbség aprónak tűnhet, valójában a komoly eszmetörténeti munka egyik alapfeltétele.

A kötet olvasása közben újra és újra az jutott eszembe, milyen ritka ma ez a fajta tudósi alkat. Madarász nem nagy rendszert épít, nem akar iskolát alapítani, nem hirdet módszertani forradalmat. Inkább újra és újra megmutatja, hogyan kell egy problémát komolyan venni. A komolyan vétel nála nem ünnepélyességet jelent. Sőt, írásaiban gyakran van finom irónia, játékoság, váratlan humor. De ez az irónia sohasem felületesség. Inkább védekezés a túl nagy szavak, a túl könnyű állítások, a túl gyors ítéletek ellen.

Stílusa ezért külön fejezetet érdemelne. Madarász prózája sűrű, utalásokban gazdag, néha kifejezetten nehéz. Nem azért, mert homályos, hanem mert sok min-

dent tart egyszerre mozgásban. Egy mondatban megfér gazdaságtörténeti tény, filológiai pontosítás, irodalmi allúzió és módszertani kétely. Lábjegyzetei nem mellékes technikai kellékek, hanem gyakran kis esszék. Olykor az olvasó úgy érzi, hogy a főszöveg alatt egy másik, titkosabb könyv fut. Ez nem mindenki számára kényelmes olvasás. De aki elfogadja a tempóját, annak ritka jutalomban van része: nemcsak információkat kap, hanem megtanul figyelni.

És talán ez az, ami miatt a kötet számomra személyesen is fontos. Madarásztól azt tanultam, hogy a tudományos munka nem csak állítások előállítás. Nem csupán publikációk, projektek, hivatkozások, mérhető teljesítmények sora. Persze ezek is részei. De van mögöttük valami lassabb és nehezebben mérhető: a gondolkodás becsülete. Az, hogy egy szöveget nem használunk fel, mielőtt megértettük volna. Hogy egy szerzőt nem gyömöszölünk bele előre kész kategóriákba. Hogy egy fogalmat nem tekintünk ártatlannak csak azért, mert megszoktuk. Hogy a múltat nem alárendeljük a jelennek, hanem megpróbáljuk meghallani a saját hangján.

A *Képzelt gazdagságunk szétolvad* ebben az értelemben nemcsak Madarász Aladár tanulmányainak gyűjteménye, hanem egy tudományos magatartás dokumentuma. Arra emlékeztet, hogy a közgazdaságtan története nem mellékes műveltségi luxus. Nem olyan terület, amelyet a „rendes” közgazdasági elemzés után, mintegy díszítésként lehet hozzáadni. A közgazdaságtan története a diszciplína önismeretének része. Ha nem tudjuk, honnan jönnek a fogalmaink, könnyebben hisszük őket természetesnek. Ha nem látjuk a metaforáink történetét, könnyebben válunk a metaforáink foglyaivá. Ha nem ismerjük a korábbi válságmagyarázatokat, hajlamosabbak vagyunk azt hinni, hogy minden válság egészen új, vagy ellenkezőleg, hogy minden válság ugyanazt a tanulságot hordozza.

Madarász történeti szkepszise ezért nagyon is jelen idejű. Nem ad egyszerű politikai vagy gazdaságpolitikai útmutatást. Nem mondja meg, mit kell tenni a következő pénzügyi válságban, hogyan kell kezelni az államadósságot, vagy milyen intézményi rendben működik legjobban a kapitalizmus. De megtanít arra, hogy az ilyen kérdésekre adott válaszainkat történeti tudatossággal kezeljük. A múlt nem receptkönyv. Nem azért olvassuk Smitht, Hume-ot, Ricardót vagy Schumpetert, mert kész válaszok vannak számunkra. Azért olvassuk őket, mert a problémáink mélységét segítenek megérteni.

A kötetnek persze lehetnek hiányai. Egy személyes recenzióban talán nem is ezeken van a hangsúly, de érdemes megemlíteni, hogy a válogatás erősen a nagy nemzetközi esztétörténeti csomópontokra koncentrál. Jó volna egyszer egy olyan Madarász-kötet is olvasni – hátha vannak ilyen meg nem jelent írások a kockás

füzetekben –, amely még közvetlenebbül kapcsolja össze ezt a módszertani érzékenységet a magyar közgazdasági gondolkodás történetével, a hazai recepciók, fordítások, intézményi közeggel és félreértésekkel. A mostani kötetből is kirajzolódik ez a lehetőség, de inkább háttérként, mint fő témaként. Ugyanakkor talán éppen ez a válogatás egyik erénye: előbb megmutatja azt a széles európai és angolszász intellektuális teret, amelyhez képest a magyar történetek is értelmezhetők.

A könyv végére érve az olvasóban nem egyetlen nagy tanulság marad, hanem sok kisebb, makacs felismerés. Hogy az „izmusok” egyszerre segítenek és félrevezetnek. Hogy a láthatatlan kéz nem olyan egyszerű, mint amilyenné tettük. Hogy a buborék nemcsak pénzügyi jelenség, hanem erkölcsi és nyelvi esemény is. Hogy Ricardo nem fér bele a róla elnevezett tételekbe. Hogy a vállalkozó nem mindig volt a kapitalizmus ünnepelelt hőse. Hogy a tudományos elsőbbség gyakran utólagos konstrukció. Hogy a közgazdaságtan története tele van olyan mondatokkal, amelyeket mindenki ismerni vél, de kevesen olvastak el figyelmesen.

Ez utóbbi talán Madarász legfontosabb leckéje. Figyelmesen olvasni. Nem elsi-etni. Nem beérni a másodkézből származó idézettel. Nem hinni annak, hogy egy fogalom jelentése magától értetődik. Ez a lecke a kockás füzetekből indult, legalábbis számomra. Akkor még nem tudtam, hogy egyszer majd egy tanulmánykötet kapcsán fog visszatérni. De most, a *Képzelt gazdagságunk szétolvad* olvasása közben újra ugyanazt éreztem, mint harmincöt évvel ezelőtt a Rajkban: hogy a közgazdasági gondolkodás története nem poros melléktantárgy, hanem intellektuális kaland.

A könyv címe mélabús, de a kötet hatása mégsem az. A képzelt gazdagság szétolvadása veszteségnek tűnik, de Madarásznál inkább felszabadító tapasztalat. Ha lemondunk a hamis bizonyosságokról, nem szegényebbek leszünk, hanem pontosabbak. Ha kiderül, hogy egy történet bonyolultabb, mint hittük, nem elveszítjük, hanem visszanyerjük. Ha a nagy fogalmak mögött megpillantjuk a vitákat, tévedéseket, politikai szándékokat és nyelvi kalandokat, akkor nem leromboljuk a közgazdaságtant, hanem emberibbé tesszük.

Ezért olvasom Madarász Aladár kötetét hálával. Nemcsak azért, mert sokat lehet belőle megtudni Smithről, Ricardóról, Hume-ról, Schumpeterről, Sombatról, buborékokról, közhitelről, vállalkozókról és metaforákról. Hanem azért is, mert emlékeztet arra, miért érdemes egyáltalán tudományt művelni. Nem a végső bizonyosság kedvéért, hanem a jobb kérdésekért. Nem azért, hogy lezárjuk a múltat, hanem hogy ne engedjük túl könnyen birtokba venni a jelent. Nem azért, hogy képzelt gazdagságot halmozzunk fel, hanem hogy felismerjük, mi az, ami valóban értékes marad, amikor a buborékok szétolvadnak.